

Р.С. Филь,
здобувач ДНДІ МВС України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВА НА ОБ'ЄКТИ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті розкривається питання загальної характеристики злочинів проти права на об'єкти промислової власності в Україні. Розглядається поняття злочину та окремого виду злочинів проти права на об'єкти промислової власності. Характеризуються ознаки таких злочинів, зокрема, суспільна небезпека, кримінальна протиправність, винність, караність діяння та суб'єктність.

Ключові слова: Кримінальний кодекс України, злочин, ознаки злочину, об'єкти промислової власності.

В статье раскрывается вопрос общей характеристики преступлений против права на объекты промышленной собственности в Украине. Рассматривается понятие преступления и отдельного вида преступлений против права на объекты промышленной собственности. Характеризуются признаки преступлений, в частности, общественная опасность, уголовная противоправность, виновность, наказуемость деяния и субъектность.

Ключевые слова: Уголовный кодекс Украины, преступление, признаки преступления, объекты промышленной собственности.

Paper deals with the issue of the general characteristics of crimes against the rights of industrial property in Ukraine. The crime and the particular type of offenses against the law on industrial property are considered. Signs of such crimes, in particular, social danger, criminal illegality, guilty, punishability and subjectiveness are characterized.

Keywords: the Criminal Code of Ukraine, crime, signs of a crime, objects of industrial property.

За Кримінальним кодексом України (далі – КК України) злочином вважається суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), учинене суб'єктом злочину. Одночасно законодавець зазначає, що злочином не є дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого КК України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки [1, ст. 11]. Малозначність шкоди визначається як її неістотність для фізичної чи юридичної особи, суспільства або держави.

У цілому, законодавче визначення поняття злочину має важливе наукове і практичне значення для усвідомлення суспільством того, що є злочином, для попередження злочинності, правильного застосування кримінального закону та практики посилення боротьби із злочинністю.

Незаконне використання та реалізація об'єктів промислової власності перетворилось для суспільства на реальну небезпеку системного характеру.

Нинішній стан злочинності у сфері промислової власності завдає фінансових збитків не тільки їх правовласникам, а й загрожує економічній безпеці нашої країни в цілому та підриває її авторитет на міжнародній арені.

Поняття злочину та його ознаки були предметом дослідження багатьох науковців, серед яких слід виділити: О.М. Джужу, А.А. Вознюка, В.І. Осадчого, М.І. Панова, А.В. Савченка, В.В. Копейчикова та ін. Водночас такі науковці, як В.Б. Харченко, А.С. Нерсесян, О.В. Новіков, К.Є. Поджаренко, І.Р. Курилін, А.А. Ломакіна та В.М. Бабакін досліджували злочини у сфері інтелектуальної власності, зокрема, правознавці В.А. Єрмоленко, В.Д. Гулкевич, О.А. Севідов, І.М. Горбаньов, Г.К. Авдєєва та В.І. Варваринець вивчали злочини проти авторського права і суміжних прав, М.М. Дімітров розглядав злочини у сфері господарської діяльності, а саме незаконного використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування та кваліфікованого зазначення походження товару. Водночас, доктринально не вивченими залишаються злочини проти прав на об'єкти промислової власності, зокрема винаходи, корисні моделі, промислові зразки, що й зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Виходячи з цього, метою статті є аналіз розкриття поняття злочину проти прав на об'єкти промислової власності та дослідження його ознак.

У кримінальному праві поняття “злочин” є фундаментальним, оскільки відображає соціальну суть законодавства, його основні інститути, вчинення про нього лежить в основі всіх кримінально-правових норм, а також кримінальну політику держави в боротьбі зі злочинністю [2].

Виходячи з морфологічного розбору слова, науковець А. А. Вознюк поняття “злочин” розділяє на іменник “зло” та дієслово “чинити”, що в цілому означає “вчинення зла”, “чинити зло”, тобто вчиняти щось погане, недобре, спричиняти нещастя, лихо, горе або бути їх джерелом [3, с. 44].

Однак науковці обґрунтовано доводять, що поняття злочину постійно змінюється, оскільки відповідає конкретному етапу розвитку суспільства, змісту його потреб та інтересів [4, с. 656–657].

Злочини проти права на об'єкти промислової власності – це кримінально карані суспільно небезпечні винні дії суб'єктів, які посягають на права на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію, знак для товарів і послуг, фірмове найменування та кваліфіковане зазначення походження товару [1; ст. 11, 177, 229]. Відповідальність за порушення прав цих об'єктів передбачена ст. 177 та 229 КК України.

Такий підхід законодавця до розподілу на дві норми КК України об'єктів промислової власності, права яких порушуються, викликає дискусію серед науковців. Так, В.Б. Харченко вважає, що відповідальність за порушення прав на винахід, корисну модель і промисловий зразок як за змістом, так і за характером діянь повинна бути передбачена однією нормою КК України, а порушення прав на топографію інтегральної мікросхеми та сортів рослин необхідно виокремити в самостійний склад злочину через їх суттєві відмінності від наведеного вище посягання. Правда, з такого трактування не зрозуміло, до якої норми автор пропонує віднести раціоналізаторську пропозицію [5, с. 196].

Так, порушенням прав на об'єкти промислової власності за ст. 177 та 229 КК України визнається їх незаконне використання, привласнення авторства на них або інше умисне порушення права на ці об'єкти, що завдало шкоди в значному розмірі. Слід відмітити, що поняття “використання об'єкта промислової власності” має свою специфіку щодо кожного об'єкта, оскільки виключне право власності на ці об'єкти засвідчується тільки охоронними документами. Порядок отримання таких патентів або свідоцтв має свої особливості й відмінності та регламентується окремим нормативно-правовим актом для кожного з таких об'єктів [6].

Наприклад, для набуття майнових прав на винахід, яке засвідчується патентом, необхідно пройти формальну та кваліфікаційну експертизи, які передбачені Правилами складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України № 22 від 22.01.2001 [7]. Отриманий патент надає його власнику виключне право розпоряджатися винаходом протягом 20 років, за умови сплати щорічного збору за підтримання чинності цього патенту [6, ст. 465]. Аналогічна процедура отримання патенту на корисну модель та промисловий зразок. Тільки при набутті майнових прав на корисну модель й промисловий зразок необхідно пройти формальну експертизу, а отриманий патент на корисну модель діє протягом 10 років, а на промисловий зразок – 15 років [6, ст. 465; 7; 8]. На відміну від винаходу, корисних моделей та промислового зразка, отримання патенту на сорти рослин здійснюється шляхом подання до Державної служби з охорони прав на сорти рослин заявки на сорт рослин, експертизи заявки та державної реєстрації прав. Строк чинності патенту на сорт рослин становить 30–35 років, за умови сплати щорічного збору за підтримання чинності цього патенту [9, ст. 41; 10]. Дії, пов'язані з охороною та набуттям прав на сорти рослин, регламентується Цивільним кодексом України, Законом України “Про охорону прав на сорти рослин” та Правилами складання та подання заявки на сорт рослин. Право використання раціоналізаторської пропозиції має юридична особа з моменту її визнанням. Раціоналізаторська пропозиція не потребує державної реєстрації [6, ст. 481, 484]. Набуття майнових прав на знак для товарів і послуг також здійснюється за подачею заявки на отримання свідоцтва. За результатами проходження експертизи видається охоронний документ, термін дії якого – 10 років.

На відміну від патенту на винахід, корисну модель та промисловий зразок, збір за підтримання чинності свідоцтва на торгову марку сплачується одноразово за всі 10 років [6; ст. 496; 11; 12]. Майнові права на фірмове (комерційне) найменування не потребує державної реєстрації, воно закріплюється за власником підприємства чи організації з моменту першого використання такого найменування [6, ст. 490]. Додатково фірмове найменування може бути захищене шляхом реєстрації його як знака для товарів і послуг. Що стосується порядку набуття майнових прав на кваліфіковане зазначення походження товару (географічне найменування), то право на використання цього об'єкта засвідчується свідоцтвом, яке діє безстроково [6, ст. 501, 504].

Санкція ст. 177 КК України передбачає в разі, якщо порушення прав завдало матеріальної шкоди в значному розмірі, штраф від двохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк. За повторність цього діяння або його вчинення за попередньою змовою групою осіб, що завдало матеріальної шкоди у великому розмірі, збільшується й відповідальність, а саме: розмір штрафу – до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та строк позбавлення волі – до п'яти років. Крім того, якщо порушення прав на корисні моделі та винахід вчинені службовою особою з використанням службового становища або організованою групою, або якщо вони завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі, санкція передбачає штраф до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк до шести років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого [1, ст. 177; 13, с. 395–399].

Санкція ст. 229 КК України передбачає в разі, якщо порушення прав завдало матеріальної шкоди у значному розмірі, штраф від однієї тисячі до двох тисяч

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. За повторність цього діяння або за попередньою змовою групою осіб, або якщо завдали матеріальної шкоди у великому розмірі передбачено штраф від трьох тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. У разі скоєння злочину службовою особою з використанням службового становища або організованою групою, або якщо вони завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі передбачено штраф від десяти тисяч до п'ятнадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

У ст. 177 та 229 КК України матеріальна шкода вважається завданою у значному розмірі, якщо її розмір у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, у великому розмірі – якщо її розмір у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а завданою в особливо великому розмірі – якщо її розмір у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Проаналізувавши санкції за цими статтями, можемо відмітити, що розмір штрафів за незаконне використання торгової марки, географічного та фірмового найменування (ст. 229 КК України) значно більший ніж розмір штрафів за порушення прав на винаходи, корисні моделі та ін. (ст. 177 КК України). Таке збільшення можна обґрунтувати тим, що злочини за ст. 229 належать до злочинів у сфері господарської діяльності, а за ст. 177 – до злочинів проти особистих прав й свобод людини і громадянина. На відміну від ст. 229, санкція за ст. 177 передбачає найсуворіше покарання у вигляді позбавлення волі від 2-х до 6-ти років. Оскільки шкода, завдана правовласнику від незаконного використання його майнових прав (економічні втрати), може бути не суттєвою в порівнянні із посяганням на немайнові права (ім'я автора та його честь) винахідника чи розробника.

У кримінальному праві кожен злочин має ознаки. Так, В.В. Копейчиков визначає п'ять ознак злочину: 1) суспільна небезпека; 2) кримінальна протиправність; 3) винність; 4) караність діяння; 5) суб'єктність [14, с. 657].

Суспільна небезпека є основною ознакою злочину. Це оцінна категорія, що характеризується певними діями чи бездіяльністю, завдає шкоди чи створює загрозу спричинення такої шкоди об'єктам, що охороняються КК України. Суспільна небезпека не є сталим поняттям й постійно видозмінюється під впливом певних факторів (істотних обставин), які зумовлюють необхідність криміналізації (або навпаки, декриміналізації) певного виду діяння. Ці фактори можуть бути як негативними, так і позитивними наслідками науково-технічного прогресу, екологічних, демографічних змін, соціальних реформ у суспільстві тощо.

Безперечно, суспільна небезпека злочинів проти прав на об'єкти промислової власності полягає в небезпечності наслідків, перш за все, для економіки держави. Це твердження випливає з двох фактів: по-перше, промислова власність є засобом підвищення ефективності виробництва, а по-друге, всі об'єкти права інтелектуальної власності є частиною економіки, яка у світових державах складає значний обсяг ВВП. Наприклад, за інформацією Департаменту торгівлі США, у сфері виробництва інтелектуальної продукції задіяна шоста частина працівників (27 млн чол.), які забезпечують третину ВВП країни [15, с. 34].

П. М. Цибульов, характеризуючи юридичну природу прав інтелектуальної власності на об'єкти промислової власності, наголошує на тому, що, це є фактично дозволена законом монополія, яка забезпечує конкурентну перевагу товарів та послуг в умовах глобалізації світової економіки [16, с. 237]. Тобто, по суті, інтелектуальна продукція є новим, невичерпаним та вирішальним ресурсом, який

забезпечує економічний розвиток суспільства, шляхом стимулювання творчої діяльності громадськості та створення чіткого механізму комерціалізації цих об'єктів.

У своїх дослідженнях В. Б. Харченко зазначає, що нині правові наслідки порушення прав інтелектуальної власності не відповідають рівню їх дійсної суспільної небезпеки, що призводить до юридичної неефективності кримінально-правових заборон та зумовлює необхідність декриміналізації значної частини таких порушень [5].

Наступною ознакою злочину є кримінальна протиправність, яка полягає в порушенні особою конкретної кримінально-правової норми. Кримінальна протиправність тісно пов'язана із суспільною небезпечністю та є її юридичною ознакою. КК України встановлює вичерпний перелік злочинів проти об'єктів промислової власності, зокрема, ст. 177 – порушення права на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію та ст. 229 – незаконне використання знака для товарів та послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару.

Окремі науковці, які досліджували злочини проти права інтелектуальної власності, встановили однорідність та внутрішній зв'язок між статтями КК України за злочини в цій сфері. У своїх працях В.Д. Гулкевич та В.Б. Харченко наводять відповідні аргументи та пропонують виділити їх у окремий розділ КК України або, як зазначає А.С. Нерсесян, суттєво переробити та доповнити існуючі статті КК України [5; 13, ст. 126; 16, с. 12; 17, с. 15].

Третьою ознакою злочину є його винність. Вона виявляється у момент його скоєння й відображає ставлення суб'єкта злочину до наслідків власних дій. Залежно від обставин КК України кваліфікує усі злочини, як скоєні умисно чи з необережності, поділяючи умисел на прямий або непрямий, а необережність – на злочинну самовпевненість або злочинну недбалість.

У випадку злочинів проти прав на об'єкти промислової власності принцип суб'єктивного інкримінування не передбачає жодних виключень й вимагає доведення вини суб'єкта злочину у законному порядку зі встановленням її обвинувальним вироком суду [1, ч. 2 ст. 2]. Для злочинів проти права на об'єкти промислової власності характерним є свідоме та вольове ставлення до нього суб'єкта злочину. При цьому особливості вини суб'єкта злочину будуть визначатися результатом інтелектуальної творчої діяльності, на який вчинено злочинне посягання, його способом, наслідком та іншими об'єктивними ознаками.

Четвертою обов'язковою ознакою злочину проти права на об'єкти промислової власності є їхня караність. Тобто наявність певного виду та терміну покарання за вчинення злочину. Караність визначається ступенем суспільної небезпеки та кримінальною протиправністю діяння, а саме покарання визначається як спосіб виконання основних завдань КК України [1, ч. 2 ст. 1].

Відповідно до сучасного КК України за усі злочини проти прав на об'єкти промислової власності передбачені певні кримінально-правові санкції. Уникнути кримінальної відповідальності чи покарання судом за порушення диспозиції певної статті злочинець може, отримавши амністію або помилування. Слід зазначити, що передбачені кримінальним законодавством санкції за такі злочини є незначними у порівнянні із більшістю економічно розвинених країн світу.

Останньою ознакою цього виду злочинів є їх суб'єктність. За КК України злочини проти права на об'єкти промислової власності не належать до найбільш небезпечних діянь. Їх суб'єктом є фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність [1, ч. 1 ст. 18].

Юридичну або неосудну особу не можна визнати суб'єктом цих злочинів. Крім того, КК України визначає спеціальний суб'єкт злочину, як службову особу, що використовує службове становища [1, ч. 3 ст. 177, ч. 3 ст. 229].

Деякі науковці окрім п'яти основних ознак злочину виділяються ще одну ознаку – аморальність злочину. Тобто невідповідність вчиненого нормам моралі та уявленню про добро і зло. Наприклад, скоєна матір'ю крадіжка з метою нагодувати власних голодних дітей з точки зору КК України є злочином, а з точки зору моралі може розцінюватися як добрий вчинок [3, с. 45]. Розглядаючи злочини проти прав на об'єкти промислової власності за ст. 177 та 229 КК України, можемо стверджувати, що їх скоєння здійснюються тільки з метою отримання економічної вигоди, а не вчинення доброго вчинку. Тому й при винесенні покарання за цими злочинами суду не слід враховувати їх відповідність нормам моралі.

Отже, розглянуте вище поняття злочинів проти прав на об'єкти промислової власності та їх ознак дозволяє виділити їх характерні риси, запропонувавши авторське визначення такої категорії протиправних дій.

Слід зауважити, що перераховані вище ознаки підкреслюють їх єдність, оскільки кваліфікувати злочин можна тільки при наявності сукупності розглянутих чотирьох ознак, таких як суспільна небезпека, винність, протиправність та караність – все це характеризує діяння, вчинене суб'єктом злочину.

З наведеного випливає, що злочини проти права на об'єкти промислової власності є окремим видом злочинів із притаманними їм ознаками. Існують певні прогалини у кваліфікації таких злочинів за чинним КК України, а окремі види дій, які порушують права на інтелектуальну й творчу діяльність людини, взагалі не враховані у ньому. Існуючі санкції за злочини проти права на об'єкти промислової власності, які явно не відповідають їх суспільній небезпеці, перешкоджають економічному розвитку України у сучасному глобальному співтоваристві.

Викладені положення норм КК України щодо порушень прав на об'єкти промислової власності будуть корисними для практичної діяльності працівників поліції, а також для подальших наукових досліджень цього питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
2. Кримінальне право. Загальна частина : мультимед. навч. посіб. / А.В. Савченко, Е.М. Кісілюк, О.В. Процюк та ін. / Тема 4. Злочин і його види. – НАВС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_zag/Files/Leks/T4/T4_P1.html.
3. Кримінальне право України : Загальна частина : конспект лекцій / А. А. Вознюк; вступне слово д.ю.н., проф. О. О. Дудорова. – К. : Нац. акад. внутр. справ, "Освіта України", 2016. – 236 с. – С. 44–45.
4. Правознавство : підруч. / А.І. Берлач, Д.О. Карпенко, В.С. Ковальський та ін. ; За заг. ред. В.В. Копейчикова, А.М. Колодія. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 752 с. – С. 656–657.
5. Харченко В.Б. Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні : монографія / В.Б. Харченко ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. – 477 с.
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
7. Про затвердження Правил складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель : Наказ Міністерства освіти і науки України від 22 січня 2001 р. № 22 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 9. – С. 382 с. – Ст. 386.
8. Про затвердження Правил складання та подання заявки на промисловий зразок : Наказ Міністерства освіти і науки України від 18 лютого 2002 р. № 110 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 11. – 202 с. – Ст. 531.
9. Про охорону прав на сорти рослин : Закон України від 21 квітня 1993 р. № 3116-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 21. – Ст. 218.

10. Про затвердження Правил складання та подання заявки на сорт рослин : Наказ Міністерства аграрної політики України від 26 квітня 2007 р. № 287 // Офіційний вісник України (ВВР). – 2007. – № 41. – С. 275. – Ст. 1643.

11. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15 грудня 1993 р. № 3689-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 7. – Ст. 36.

12. Про затвердження Правил складання і подання заявки на видачу свідоцтва України на знак для товарів і послуг : Наказ Держпатенту України від 28 липня 1995 р. № 116 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0276-95/print1178262961702826>.

13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К. : Атіка, 2004. – 1056 с.

14. Правознавство : підруч. / В.В. Копеїчиков; За заг. ред. А.М. Колодія. – К. : Юрінком Інтер, 2006.

15. Intellectual Property and the U.S. Economy : Industries in Focus [El. resource] – URL : http://www.uspto.gov/sites/default/files/news/publications/IP_Report_March_2012.pdf.

16. Цибульов П.М. Економічні аспекти права інтелектуальної власності / П.М. Цибульов // Цивілістичні читання з проблем права інтелектуальної власності, присвячені в пам'ять професора О.А. Підопригори : 18 квіт. 2007 р. Збірник наук. доп. та статей. – К. : ТОВ “Лазуріт-Поліграф”, 2008.

17. Гулкевич В.Д. Кримінально-правова охорона авторського права і суміжних прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В.Д. Гулкевич ; Львівс. Нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2008. – 20 с.

18. Нерсесян А.С. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.С. Нерсесян ; НАН України Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2008. – 22 с.

Отримано 30.11.2016